

МОЛОЧНЕ СКОТАРСТВО – СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

А.Р. Дудок, канд. с.-г. наук

Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова
«Асканія-Нова» – Національний науковий селекційно-генетичний
центр з вівчарства

У статті розглянута динаміка розвитку молочного скотарства за 1915-2010 роки, проаналізовано його сучасний стан галузі, виявлено причини скорочення обсягів виробництва молока і запропоновано шляхи подолання кризового стану.

Ключові слова: велика рогата худоба, порода, молоко, поголів'я тварин, корова.

Молочне скотарство – провідна галузь тваринництва, головним завданням якої є забезпечення населення молоком та молочними продуктами.

Перед скотарством України поставлені завдання, які потребують корінної перебудови галузі, виведення її зі складного кризового стану з метою збільшення виробництва цінних продуктів харчування для населення та сировини для промисловості. Одним з основних шляхів досягнення цієї мети має стати розробка та впровадження в практику методів розведення і селекції великої рогатої худоби, які ґрунтуються на сучасних принципах генетики та враховують специфіку промислових технологій виробництва молока [3].

Забезпечення населення України молоком і молочними продуктами вітчизняного виробництва є актуальним питанням продовольчої безпеки. Тому на державному рівні розвиток молочного скотарства визначено пріоритетним напрямом аграрної політики України, на який спрямовуватиметься фінансова підтримка держави. Розвиток галузі планується досягати шляхом збільшення поголів'я корів, порідного (генетичного) поліпшення худоби та технічного переоснащення приміщень і технологічних процесів [1].

Нині поголів'я худоби в Україні катастрофічно зменшується. На порядку денному – збереження молочного скотарства. Статистика свідчить, що більша частина с.-г. підприємств уже не має дійної череди. Втрата молочних корів – це втрата стратегічних ресурсів на селі, а їх відновлення займе не один рік. Тому стабілізація і

розвиток молочного скотарства повинні стати важливим пріоритетом аграрного виробництва.

Мета роботи полягає у дослідженні динаміки розвитку молочного скотарства, сучасного стану галузі в Україні, визначення проблем та шляхів подолання кризового стану.

Матеріали і методика досліджень. Матеріалом для дослідження використана інформація статистичного щорічника України щодо наявного поголів'я корів та виробництва молока у різних регіонах, яка піддана селекційно-генетичному, технологічному та економічному аналізу.

Результати досліджень. Аналіз статистичних даних свідчить про те, що в дореформений період галузь молочного скотарства з усією системою переробки та збуту продукції характеризувалася високим рівнем ефективності. Виробництво та рівень споживання молокопродуктів наближався до обґрунтованих норм. Однак, у період реформування сільського господарства відбулося практично повне руйнування організаційно-економічного механізму виробництва та переробки молока, втрачено традиції кооперації та інтеграції в молочній промисловості. Ситуація, яка склалася в галузі молочного скотарства та на підприємствах молочної промисловості України, характеризується, перш за все, відсутністю діючої державної підтримки виробників молока, диспаритетом цін у сільському господарстві, руйнуванням системи матеріально-технічного забезпечення.

За матеріалами національного проекту «Відроджене скотарство» [5] основними причинами, що призвели до руйнівних наслідків у скотарстві і продовжують свою негативну дію, є:

- нестабільний рівень закупівельних цін на молоко;
- недосконалий механізм державного регулювання імпорту продукції, яка завозиться за значно нижчими цінами, що ставить вітчизняного товаровиробника в нерівні умови і несе загрозу подальшого згортання виробництва;
- відсутність вигідної для товаровиробника кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва;
- слабе інтегрування виробництва, переробки і реалізації молочної продукції, що призводить до різких коливань закупівельних цін на молоко;
- низька платоспроможність населення;
- значне зменшення кількості великих спеціалізованих підприємств з високим рівнем концентрації поголів'я корів і технологічного забезпечення виробництва молока;
- морально застарілі технологічні і технічні засоби виробництва на фермах, що обумовлює високу енергоємність виробництва одиниці продукції молочного скотарства та її собівартість;
- виробництво основної маси молока (більше 90%) в особистих господарствах населення, яке здійснюється на натуральній основі, що

унеможливилує застосування сучасних технологій їх виробництва.

В силу цих негативних факторів значний економічний потенціал галузі не використовується і на половину, надзвичайно низькою залишається якість тваринницької сировини.

З року в рік в Україні зменшується поголів'я корів в усіх категоріях господарств на 50-120 тисяч голів.

Як видно з таблиці 1 чисельність великої рогатої худоби в Україні у 1915 році становила 9132 тис. голів, із них 4116 тис. корів. До 1985 року поголів'я тварин збільшувалося і становило 26638 тис. голів, у т.ч. 8851 тис. корів. За 1940-1990 роки виробництво молока в Україні щороку зростало і найвищого рівня було досягнуто у 1990 році – 24,5 млн. т., що більше на 17,4 млн. т. порівняно з 1940 роком.

Таблиця 1. Динаміка поголів'я великої рогатої худоби в Україні та виробленої від них продукції за період 1915-2010 роки

Рік	Вироблено молока, млн. т	Велика рогата худоба, тис. голів			
		усього		у тому числі корови	
		поголів'я фактично	± до попереднього року, %	поголів'я фактично	± до попереднього року, %
1915	-	9132	-	4116	-
1940	7,1	10996	+20,4	5965	+44,9
1950	6,8	11182	+1,6	4811	-19,4
1955	9,7	12424	+11,1	6209	+29,0
1960	14,0	17632	+41,9	7813	+25,8
1965	16,6	21324	+20,9	8481	+8,5
1970	18,7	21352	+0,1	8563	+0,9
1975	21,3	24180	+13,2	8978	+4,8
1980	21,1	25368	+4,9	9271	+3,2
1985	23,0	26638	+5,0	8851	-4,6
1990	24,5	24623	-17,6	8378	-5,4
1995	17,3	17557	-28,7	7531	-10,2
2000	12,7	9424	-46,4	4958	-34,2
2001	13,4	9421	-0,1	4918	-0,9
2002	14,1	9108	-3,4	4716	-4,2
2003	13,7	7712	-25,4	4284	-8,2
2004	13,7	6903	-10,5	3926	-8,4
2005	13,7	6514	-5,7	3635	-7,5
2006	13,3	6175	-5,3	3347	-8,0
2007	12,3	5491	-11,1	3096	-7,5
2008	11,8	5079	-7,6	2856	-7,8
2009	11,6	4827	-5,0	2737	-4,2
2010	11,2	4494	-6,9	2631	-3,9

За даними Державного комітету статистики загальне поголів'я корів в Україні у 2008 р. було найнижчим за останні 60 років. Найбільше скорочення поголів'я у 2011 році, зареєстровано в господарствах АР Крим (9,5%), Запорізької області (9,6%), Львівської (12,7%), Одеської (10,7%) областей.

Збільшення поголів'я корів відмічено в господарствах Харківської (2,4%), Тернопільської (4,7%), Херсонській (3,1%) областей та в приватних господарствах населення Одеської області.

За 1990-2010 роки відбулося зменшення поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств у цілому на 20129 тис. голів (81,7%), з них 5747 тис. корів (68,5%), у т. ч. окремо за категоріями господарств: в сільгосппідприємствах на 19557 тис. голів (92,7%), з них 5603 тис. корови (90,4%) та господарствах населення на 572 тис. голови (16,1%), з них 144 тис. корови (6,5%) (табл. 2).

Таблиця 2. Поголів'я великої рогатої худоби в Україні за категоріями господарств впродовж 1990-2010 років, (тис, голів)

Рік	Господарства усіх категорій		Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
	всього	у т.ч. корови	всього	у т.ч. корови	всього	у т.ч. корови
1990	24623	8378	21083	6192	3540	2186
1995	17557	7531	13701	4595	3856	2936
2000	9424	4958	5037	1851	4387	3107
2003	7712	4284	3165	1100	4547	3184
2004	6903	3926	2691	950	4212	2976
2005	6514	3635	2492	866	4022	2769
2006	6175	3347	2294	764	3881	2583
2007	5491	3096	1927	679	3564	2417
2008	5079	2856	1720	624	3359	2232
2009	4827	2737	1627	605	3200	2132
2010	4494	2631	1526	589	2968	2042

Сучасний стан виробництва молока характеризується недостатніми обсягами. З часу незалежності України спостерігається стійка тенденція зниження поголів'я корів, що є однією з основних причин скорочення обсягів виробництва молока (табл. 3). Так, у 2008 р. вироблено 11,8 млн. т. молока, що вдвічі менше порівняно з 1990 роком. Тенденція стабільного скорочення обсягів виробництва молока щорічно на 4-8% продовжувалося в усі наступні роки.

Таблиця 3. Виробництво молока в Україні за категоріями господарств впродовж 1990-2010 років, (млн. т)

Рік	Господарства усіх категорій	Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
1990	24,5	18,6	5,9
1995	17,3	9,5	7,8
2000	12,7	3,7	9,0
2003	13,7	2,7	11,0
2004	13,7	2,5	11,2
2005	13,7	2,6	11,1
2006	13,3	2,5	10,8
2007	12,3	2,2	10,1
2008	11,8	2,1	9,7
2009	11,6	2,2	9,4
2010	11,2	2,2	9,0

Слід зазначити, що за останні 20 років в усіх регіонах України відбулося поступове зменшення виробництва молока на 18,4...73,6% або 105,0...1141 тис. тон, при цьому за останній час (2009, 2010 роки) молочна продуктивність корів збільшилася, про що свідчить отриманий середній надій молока від однієї корови у різних регіонах, який вищий на 16,3...72,1% або 564...2020 кг порівняно з 1990 роком (табл. 4, 5).

На даний час потенційні можливості збільшення виробництва молока в господарствах населення майже повністю вичерпані, фермерські господарства практично не займаються молочним скотарством. На них припадає лише 1,4% загального поголів'я корів, біля 1% валового виробництва молока і до 1,4% яловичини.

За таких умов лише комплексний підхід до вирішення існуючих проблем скотарства дозволить докорінно змінити ситуацію в цьому сегменті вітчизняного тваринництва в напрямі повного забезпечення державних потреб.

Проектом «Відроджене скотарство» [5] передбачено вдосконалення існуючих форм і способів державної підтримки розвитку галузі та підвищення її інвестиційної привабливості з метою концентрації державних ресурсів та коштів на пріоритетних напрямках розвитку галузі, формування ефективної цінової, фінансово-кредитної та бюджетної політики.

Таблиця 4. Виробництво молока за регіонами, тис. т

Регіон	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
АР Крим	890	518	403	409	375	347	337	360	363	367	353
Вінницька	1277	938	655	778	772	849	852	830	840	842	836
Волинська	848	564	458	503	522	551	546	509	485	462	450
Дніпропетровська	1263	922	522	508	493	494	474	416	381	359	340
Донецька	1193	709	473	535	500	514	476	405	371	360	339
Житомирська	1124	862	656	692	710	732	728	640	614	602	578
Закарпатська	375	352	360	393	438	396	395	397	394	385	392
Запорізька	992	583	354	363	376	384	376	317	304	287	262
Івано-Франківська	571	544	523	566	571	576	570	539	495	486	466
Київська	1592	1010	679	695	710	693	613	541	506	476	451
Кіровоградська	871	546	385	398	392	395	390	366	346	347	343
Луганська	887	506	318	384	398	409	371	349	319	316	284
Львівська	1084	961	1032	1000	959	930	892	813	731	683	656
Миколаївська	743	527	347	425	445	432	413	379	369	368	364
Одеська	987	637	532	702	719	606	536	467	416	414	404
Полтавська	1316	951	589	654	672	754	800	681	656	718	701
Рівненська	766	576	436	472	510	502	499	472	456	448	433
Сумська	1025	719	480	498	502	498	487	457	454	456	431
Тернопільська	808	655	506	490	490	485	470	452	424	419	417
Харківська	1271	812	540	625	561	567	531	487	489	481	467
Херсонська	799	515	320	349	344	357	354	321	321	319	306
Хмельницька	1087	906	657	731	759	722	689	639	625	620	608
Черкаська	1010	727	499	506	504	519	516	502	494	491	479
Чернівецька	474	365	333	364	366	368	361	344	328	312	308
Чернігівська	1255	869	601	621	622	634	611	579	580	592	581

Таблиця 5. Середній удій молока від однієї корови за регіонами, кг

Регіон	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
АР Крим	3467	2311	2503	3038	3229	3415	3606	3788	3880	4031	3639
Вінницька	2928	2312	2316	2953	3185	3658	3723	3867	4058	4389	4570
Волинська	2699	2044	2147	2586	2876	3239	3448	3467	3525	3602	3673
Дніпропетровська	2832	2068	2231	2857	3263	3710	3942	3763	3864	3996	4018
Донецька	3066	2044	2399	3005	3120	4213	4238	4099	4190	4476	4438
Житомирська	2739	2200	2121	2660	3076	3358	3593	3456	3660	3930	4024
Закарпатська	2647	2458	2554	2759	2901	2829	3038	3128	3246	3426	3582
Запорізька	2685	1809	2116	2933	3307	4100	4348	3914	4127	4233	4041
Івано-Франківська	2533	2342	2475	2774	3007	3262	3439	3458	3475	3690	3647
Київська	3228	2493	2597	3240	3822	4262	4335	4456	4768	5106	5248
Кіровоградська	2690	1961	2553	3136	3322	3837	4027	4080	4185	4555	4630
Луганська	2868	2019	2134	2984	3210	3724	4137	4422	4338	4719	4296
Львівська	2704	2419	3132	3146	3345	3590	3821	3816	3837	3873	3861
Миколаївська	2585	2162	2037	2947	3322	3482	3543	3562	3608	3769	3839
Одеська	2651	1871	2263	3002	3250	3178	3506	3363	3520	3796	3697
Полтавська	3167	2500	2352	2927	3321	3963	4353	4011	4113	4760	4826
Рівненська	2769	2250	2131	2367	2857	3107	3240	3307	3423	3669	3682
Сумська	2842	2241	2271	2760	2945	3084	3229	3424	3744	4110	4142
Тернопільська	2650	2311	2508	2757	3014	3107	3102	3194	3191	3456	3563
Харківська	2979	1980	2137	2935	3140	3537	3789	3877	4264	4568	4560
Херсонська	2945	2027	2122	2866	3055	3301	3487	3454	3588	3698	3790
Хмельницька	2760	2362	2383	2917	3256	3329	3324	3323	3446	3706	3816
Черкаська	3185	2528	2389	3048	3354	3732	3866	4078	4271	4561	4682
Чернівецька	3207	2445	2620	3043	3401	3645	3779	3817	3930	4083	4084
Чернігівська	2675	2110	2177	2667	2919	3159	3223	3352	3534	3897	4075

Основними цільовими показниками розвитку скотарства на період до 2015 року є:

- збільшення виробництва молока з 11,2 млн. тонн до 15,4 млн. тонн;
- нарощення поголів'я корів з 2,63 млн. корів до 2,72 млн. корів, переважно за рахунок сільгосп підприємств з 0,59 до 0,79 тис. гол.;
- збільшення кількості крупнотоварних спеціалізованих підприємств з виробництва молока, які будуть гарантами стабільності галузі. Довести частку поголів'я корів на фермах з поголів'ям 1000 і більше корів з 11,2% до 16,8%, а частку молока, виробленого у сільгосп підприємствах з 2,2 до 4,8 млн. тонн;
- підвищення рівня продуктивності корів до 5500-5600 кг в усіх категоріях господарств і 6000-6100 кг у сільгосп підприємствах та середньодобових приростів молодняку великої рогатої худоби до 700-800 грамів;
- збільшення у 2,5 рази кількості особистих господарств населення, які утримують три і більше корів та застосувати в них механічне доїння;
- доведення виробництва комбікормів для молочного скотарства до 5,54 млн. тонн, включаючи фуражне зерно – до 4,36 млн. тонн і білково-вітамінно-мінеральні добавки – до 1,18 млн. тонн;
- забезпечення виробництва експортно-орієнтованої продукції на рівні: молока і продуктів його переробки – 1,5 млн. тонн, яловичини – 0,15 млн. тонн.

Згідно з програмою поголів'я корів має зрости до 4,4 млн, а виробництво молока – досягти 20 млн т (тобто збільшитися відповідно на 42 і 63% порівняно з поточним періодом) [5].

Основними напрямками державної підтримки щодо відродження скотарства, які передбачають концентрацію державних та інвестиційних фінансових ресурсів, визначено [5]:

1. Забезпечення беззбиткового виробництва високоякісного молока та яловичини товаровиробниками різних форм господарювання;
2. Розвиток великотоварного спеціалізованого виробництва молока та яловичини;
3. Розвиток фермерських та особистих селянських та домогосподарств;
4. Розвиток державних господарств як бази ресурсного та інноваційного забезпечення галузі скотарства;
5. Створення ефективної системи селекції;
6. Розвиток кормовиробництва та комбікормової промисловості;
7. Технічне та технологічне переоснащення галузі;
8. Вдосконалення системи контролю якості та безпечності продукції.

Висновки. Проведений аналіз стану молочного скотарства довів, що галузь на даний час перебуває в стані глибокої кризи, основними причинами якої є: диспаритет закупівельних цін на молоко;

недосконалий механізм державного регулювання імпорту молочної продукції; відсутність вигідної для товаровиробника кредитної політики та ефективною державної підтримки; низький рівень інтеграції виробництва, переробки та реалізації молочної продукції; скорочення кількості великих спеціалізованих підприємств з високим рівнем концентрації корів; застаріле технологічне обладнання, що обумовлює високу енергоємність та собівартість виробництва молока і не забезпечує високу його якість.

Основним напрямом подальшого розвитку скотарства і підвищення його економічної ефективності є інтенсифікація виробництва молока і яловичини на основі інноваційних технологій, зміцнення кормової бази і підвищення рівня годівлі тварин, впровадження комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів та переведення галузі на індустріальні технології, використання високопродуктивних, спеціалізованих порід худоби, пристосованих до машинної потокової технології, удосконалення організації і оплати праці.

Впровадження даних рекомендацій дозволить підвищити рівень розвитку молочного скотарства, знизити собівартість молока, покращити його якість до рівня світових стандартів, що забезпечить рентабельне ведення галузі.

Список використаних джерел

1. <http://www.agrobusiness.com.ua/component/content/article/797.html?ed=5>
2. Куян Наталія. Молочний світ України / Наталія Куян // Ефективне тваринництво. – 2011. – №3. – С. 9-12
3. Підпала Т.В. Генезис породного перетворення в популяції червоної степової худоби / Тетяна Василівна Підпала. – Миколаїв, 2005. –312с. – (Монографія).
4. <http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/558/1/analiz.pdf>
5. <http://www.uaan.gov.ua/prog07.doc>.